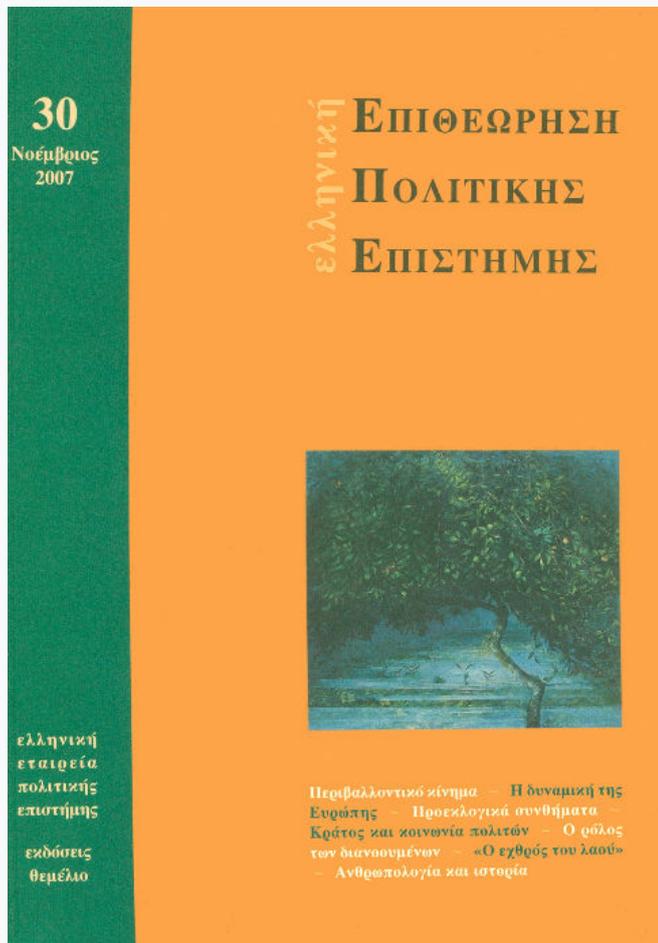

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 30 (2007)

Έννοιες και θεωρία : ένα σχόλιο για τη συμβολή του κλάδου της συγκρουσιακής πολιτικής στη μελέτη των κοινωνικών κινημάτων

Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης

doi: [10.12681/hpsa.14424](https://doi.org/10.12681/hpsa.14424)

Copyright © 2017, Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σεφεριάδης Σ. Ι. (2017). Έννοιες και θεωρία : ένα σχόλιο για τη συμβολή του κλάδου της συγκρουσιακής πολιτικής στη μελέτη των κοινωνικών κινημάτων. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 30, 32-42.
<https://doi.org/10.12681/hpsa.14424>

ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ: ΕΝΑ ΣΧΟΛΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΚΛΑΔΟΥ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΑΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ

Σεραφεΐμ Ι. Σεφεριάδης*

Το κείμενο των Στέλιου Αλεξανδρόπουλου, Νίκου Σερντεδάκι και Ιωσήφ Μποτετζάγια για τη μετεξέλιξη του ελληνικού περιβαλλοντικού κινήματος είναι πολλαπλώς χρήσιμο: (α) συνοψίζει και περιοδολογεί την πορεία ενός σύγχρονου συλλογικού υποκειμένου· (β) υποδεικνύει κοινούς ερευνητικούς τόπους με άλλα παρεμφερή αντικείμενα –όπως κόμματα και κομματικά συστήματα· και, (γ) εκλαμβάνοντας το εγχείρημα ως ευκαιρία για δημιουργική έγκληση και επεξεργασία της θεωρίας των κοινωνικών κινήματων, δίνει λαβή και ερεθίσματα για περαιτέρω συζήτηση. Οι γραμμές που ακολουθούν φιλοδοξούν να προωθήσουν τον τρίτο τομέα –τη θεωρητική συζήτηση– και, πιο ειδικά, μια συγκεκριμένη πτυχή της με δυναμικά κρίσιμες προεκτάσεις για τη δυναμική αναπτυσσόμενη ελληνική ερευνητική κοινότητα. Πρόκειται για άσκηση σαν κι αυτές που ολόψυχα και εξακολουθητικά ενέπνεαν και τον Στέλιο που τόσο πρόωρα έφυγε από κοντά μας.¹

---

1. ΠΩΣ ΟΡΙΖΕΤΑΙ ΤΟ «ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ»;

Με τις παρατηρήσεις που διατυπώνουν στην πρώτη ενότητα του κειμένου τους, οι συγγραφείς ασκούν κριτική στον τρόπο με τον οποίο ο κλάδος της Συγκρουσιακής Πολιτικής² προσεγγίζει τη μελέτη των κοινωνικών κινήμα-

* Ο Σεραφεΐμ Ι. Σεφεριάδης είναι Επίκουρος Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και Fellow in Politics & History στο Πανεπιστήμιο του Cambridge (Clare Hall).

1. Όμως για την ευκαιρία της συζήτησης, έπαινοι και ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στους Σερντεδάκι και Μποτετζάγια που ανασύνθεσαν και επικαιροποίησαν το κείμενο, αναλαμβάνοντας παράλληλα τη μεγάλη ευθύνη της θεωρητικής του ομογενοποίησης και, ως έναν βαθμό επικαιροποίησης. Οι παρατηρήσεις που ακολουθούν δεν αποτελούν παρά ανταπόκριση στο δικό τους διαλογικό κάλεσμα.

2. Παρά τις αναπόφευκτες διαφοροποιήσεις που εμφανίζονται στο εσωτερικό της, η Συγκρουσιακή Πολιτική συνιστά ένα κατά το μάλλον ή ήττον συνεκτικό –και εξαιρετικά δυναμι-

των. Πρόκειται για ευρύτερη θεωρητική συζήτηση στο πλαίσιο της οποίας υποστηρίχθηκε ότι, αρχής γενομένης από την προδιάθεσή τους να υιοθετούν έναν διευρυμένο ορισμό για τα κοινωνικά κινήματα, οι θιασώτες της Συγκρουσιακής Πολιτικής βρέθηκαν στον αντίποδα όσων, κατά τη δεκαετία του 1970, «έτειναν να κατανοούν τα νέα κοινωνικά κινήματα ως εκφραστές προκλήσεων προς την υφιστάμενη θεσμική τάξη πραγμάτων» (σ. 8). Οι μελετητές που προσχώρησαν σε αυτή την εκτίμηση κατήγγειλαν επίσης «άμβλυση» των ορίων ανάμεσα στα κοινωνικά κινήματα και άλλα οργανωτικά μορφώματα της θεσμικής πολιτικής (στο πλαίσιο μιας γενικότερης προσπάθειας για τη συγκρότηση ενιαίας θεωρίας κοινωνικών κινήματων και συμβατικής πολιτικής), και δημιούργησαν υπόνοιες (μερικές φορές ακούσια) ότι η Συγκρουσιακή Πολιτική εν τέλει νομιμοποιεί και υποθάλλει τη *θεσμοποίηση* των κοινωνικών κινήματων –διαδικασία με κομβικούς σταθμούς πρώτα την «ομαλοποίηση» των συλλογικών δράσεων, και στη συνέχεια, στον βαθμό που οι διεκδικητές δεν θα επέλεγαν τον δρόμο της περιθωριοποίησης, την ενσωμάτωση και αφομοίωσή τους στο συμβατικό πολιτικό σύστημα.

Στην αναζήτηση εναλλακτικών που επακολούθησε έγιναν αναφορές ακόμη και στη θεωρία της συλλογικής συμπεριφοράς με το σκεπτικό ότι, παρά τον εξελικτικό φορμαλισμό που τη διείπε, είχε τουλάχιστον να επιδείξει σαφή κριτήρια για τη εννοιολόγηση των κοινωνικών κινήματων («εφήμερες μορφές διεκδίκησης με στόχο τον θεσμικό μετασχηματισμό της κοινωνίας» –σ. 9). Άλλη επιλογή υπήρξαν κάποιες επεξεργασίες του Parsons σχετικά με τη λειτουργιστική δημιουργία θεσμικών ρόλων-προϊόντων της ευρύτερης διαδικασίας της κοινωνικής διαφοροποίησης.

Η κριτική αναδεικνύει κομβικά σημεία της συζήτησης και είναι, ως εκ τούτου, καλοδεχούμενη. Προκειμένου όμως να αντιμετωπιστεί ο κίνδυνος παρερμηνειών της συγκρουσιακής θεωρίας που ελλοχεύει, απαιτούνται ορισμένες διευκρινίσεις. Σε τι συνίστανται αυτές;

κό-ερευνητικό πρόγραμμα. Μια αποτύπωση των βασικών γνωστικών της συντεταγμένων επιχειρείται στο Σ. Ι. Σεφεριάδης, «Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 27, Μάιος 2006, σ. 7-42.

2. Ο ΚΛΑΔΟΣ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΑΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η αντιδιαστολή Συγκρουσιακής Πολιτικής και «συλλογικής συμπεριφοράς» σε ένα επίπεδο ορισμού των κοινωνικών κινήματων ενέχει τον ισχυρισμό ότι, σε αντίθεση με τη δεύτερη, η πρώτη εκτοπίζει το κριτήριο της «επιδίωξης θεσμικών μετασχηματισμών» προς όφελος μιας αμβλυμένης πρόληψης που τελικά αποτυγχάνει να διαφοροποιήσει επαρκώς τα κινήματα από άλλα πολιτικά μορφώματα όπως κόμματα, ομάδες πίεσης κ.λπ. Είναι όμως έτσι;

Καταρχάς, είναι πράγματι γεγονός ότι, παλαιόθεν, η Συγκρουσιακή Πολιτική τονίζει τη μεγάλη αλληλεπίδραση που υφίσταται μεταξύ κοινωνικών κινήματων και επίσημης πολιτικής. Μια πιο πρόσφατη, αλλά ιδιαίτερα γλαφυρή, διατύπωση αυτής της θέσης έγινε από τον Jack Goldstone³ στην εισαγωγή συλλογικού τόμου αφιερωμένου –ακριβώς– στη διερεύνηση της σχέσης κινήματων, κομμάτων και κρατους:

«...[Α]κριβώς όπως οι μελετητές των κοινωνικών κινήματων έχουν πλέον συνειδητοποιήσει ότι δεν είναι δυνατόν να μελετούν κινήματα ανεξάρτητα από τα πολιτικοθεσμικά τους συγκείμενα, συμπεριλαμβανόμενων των λειτουργιών των επίσημων [normal] πολιτικών θεσμών, υποστηρίζουμε ότι το ίδιο ισχύει και αντιστρόφως [...] [Π]ιστεύουμε ότι είναι αδύνατον να γίνει κατανοητή η κανονική, θεσμοθετημένη λειτουργία των δικαστηρίων, των νομοθετικών σωμάτων, της εκτελεστικής εξουσίας ή των κομμάτων χωρίς κατανοήσιμη της στενής και αένανης διαμόρφωσης την οποία υφίσταται από τα κοινωνικά κινήματα».

Σημαίνει, όμως, άραγε αυτό ότι τα κοινωνικά κινήματα παύουν να είναι διακριτά από τα επίσημα θεσμικά μορφώματα τα οποία επηρεάζουν; Ας εκμαιεύσουμε την απάντηση από το κείμενο στο οποίο συνήθως παραπέμπουν όσοι απαντούν καταφατικά: το εισαγωγικό κεφάλαιο των David S. Meyer και Sidney Tarrow στον τόμο *The Social Movement Society*. Τι είναι λοιπόν τα κινήματα; «Κατά την άποψή μας», γράφουν οι Meyer και Tarrow, ως κινήματα πρέπει να οριστούν

«συλλογικές διεκδικήσεις/αμφισβητήσεις [challenges] εναντίον υφιστάμενων διακανονισμών εξουσίας και κατανομή από ανθρώπους με κοινές ε-

3. J.A. Goldstone (επιμ.), *States, Parties and Social Movements*, Cambridge University Press, Cambridge/Νέα Υόρκη/Μελβούρνη/Μαδρίτη/Cape Town 2003, σ. 2.

πιδιώξεις και αλληλεγγύη σε παρατεταμένη αλληλεπίδραση με τις ελίτ, αντιπάλους, και τις αρχές» (η έμφαση στο πρωτότυπο).⁴

Μπορεί κάποιος να συμφωνεί ή να διαφωνεί με αυτόν τον τρόπο θέασης του κινηματικού φαινομένου, όμως είναι σαφές πως το κριτήριο της επιδίωξης θεσμικού μετασχηματισμού κάθε άλλο παρά εκποιίζεται. Αν μάλιστα λάβουμε υπόψη μας ότι σε αμφότερες τις εκδόσεις του κλασικού *Power in Movement*⁵ ο Tarrow χρησιμοποιεί τον ίδιον ακριβώς ορισμό χωρίς την εξειδίκευση «εναντίον υφιστάμενων διακανονισμών εξουσίας και κατανομής», τότε το συμπέρασμα προκύπτει αβίαστα πως στις νεότερες επεξεργασίες το κριτήριο του θεσμικού μετασχηματισμού στην πραγματικότητα αναβαθμίζεται.

Όμως κάτι τέτοιο δεν πρέπει να εκπλήσσει. Από το καταστατικό *From Mobilization to Revolution*,⁶ μέχρι το *Dynamics of Contention*⁷ και τα πιο πρόσφατα *Social Movements*⁸ και *Contentious Politics*,⁹ το κριτήριο του θεσμικού μετασχηματισμού ποτέ δεν έχασε τον κεντρικό του ρόλο στο πλαίσιο της σχολής της Συγκρουσιακής Πολιτικής (ασχέτως αν στους αντίστοιχους ορισμούς αυτό δηλώνεται ρητά, όπως στην περίπτωση των Meyer και Tarrow, ή όχι). Το κλειδί βρίσκεται στην παλαιά εννοιολόγηση του Charles Tilly,¹⁰ σύμφωνα με την οποία τα κινήματα αποτελούν συλλογικούς «αμφισβητικές/διεκδικητές» [collective challengers] εκτός του επίσημου καθεστωτικού πυρήνα [outside of polity] αλλά εντός του πολιτικού συστήματος (του πεδίου της εκάστοτε «κυβερνητικής δικαιοδοσίας» [government's jurisdiction]). Στο *Dynamics of Contention*, μάλιστα, οι McAdam, Tarrow και Tilly¹¹ προβαί-

4. D.S. Meyer - S. Tarrow (επιμ.), *The Social Movement Society; Contentious Politics for a New Century*, Roeman & Littlefield Publishers Inc, Lanham/Boulder/Νέα Υόρκη/Τορόντο/Οξφόρδη 1998, σ. 4.

5. S. Tarrow, *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics*, Cambridge University Press, Cambridge/Νέα Υόρκη/Oakleigh/Μελβούρνη 1994, σ. 3-4, και *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, Cambridge University Press, Cambridge/Νέα Υόρκη/Oakleigh/Μελβούρνη 1998, σ. 4.

6. C. Tilly, *From Mobilization to Revolution*, McGraw-Hill Publishing Company, Νέα Υόρκη/St Louis/San Francisco/Auckland/Bogotá/Caracas/Αμβούργο/Λισαβόνα/Λονδίνο/Μαδρίτη/Πόλη του Μεξικού/Μιλάνο/Μόντρεαλ/Νέο Δελχί/Oklahoma City/Παρίσι/San Juan/Sáo Paulo/Σιγκαπούρη/ Sidney/Τόκιο/Τορόντο 1978.

7. D. McAdam - S. Tarrow - C. Tilly, *Dynamics of Contention*, Cambridge University Press, Cambridge/Νέα Υόρκη/Oakleigh/Μαδρίτη/Cape Town 2001.

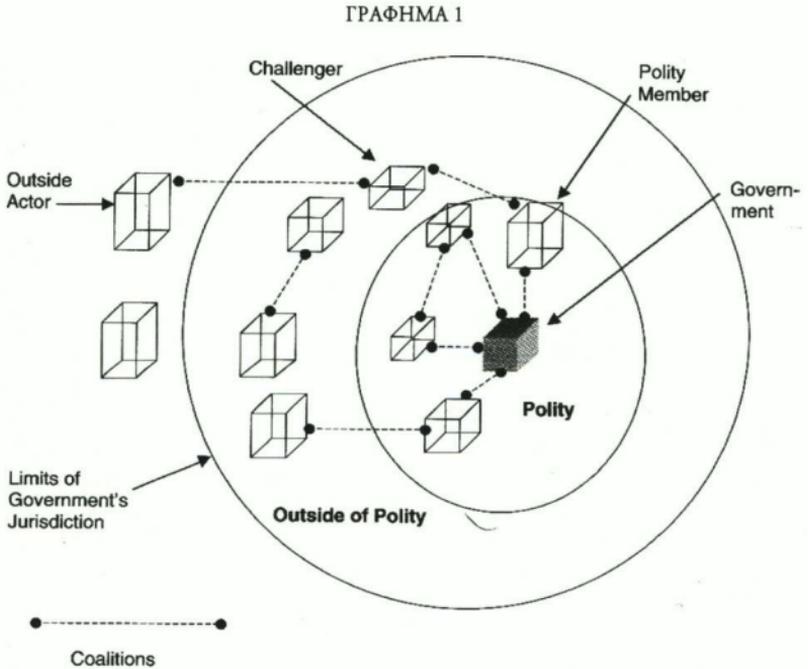
8. C. Tilly, *Social Movements, 1768-2004*, Paradigm Publishers, Boulder/Λονδίνο 2004.

9. C. Tilly - S. Tarrow, *Contentious Politics*, Paradigm Publishers, Boulder/Λονδίνο 2007.

10. C. Tilly, *From Mobilization to Revolution*, ό.π.

11. D. McAdam - S. Tarrow - C. Tilly, *Dynamics of Contention*, ό.π., σ. 11-12.

νουν σε απεικόνιση του επιχειρήματος (Γράφημα 1), και ορίζουν ρητά τους αμφισβητίες/διεκδικητές –challengers– (το κινηματικό κύτταρο) ως «συγκροτημένα πολιτικά υποκείμενα χωρίς θεσμοποιημένη πρόσβαση [routine access] στην κυβέρνηση και τους πόρους της».

Αναπαραγωγή από το D. McAdam - S. Tarrow - C. Tilly, *Dynamics of Contention*, Cambridge University Press, Cambridge/Νέα Υόρκη/Oakleigh/Μαδρίτη/Cape Town 2001, σ.11. © Cambridge University Press 2001.

Το ότι τα κινήματα ορίζονται ως εξω-/μη-θεσμικά διεκδικητικά υποκείμενα, όμως, δεν σημαίνει ότι το πολιτικό τοπίο εντός του οποίου δραστηριοποιούνται παραμένει αμετάβλητο. Ποιες ανακατατάξεις έχουν συντελεστεί;

Οι Meyer και Tarrow¹² συνοψίζουν τις παρατηρήσεις τους αναφορικά με

12. D.S. Meyer - S. Tarrow (επιμ.), *The Social Movement Society; Contentious Politics for a New Century*, ό.π.

τις εξελίξεις στο τρίπτυχο «πύκνωση» (όπου από σποραδικές, οι κινηματικές διεκδικητικές δράσεις σταδιακά αρχίζουν να γίνονται συνήθειες, αλλά και προβλέψιμες), «διάδοση» (όπου κινηματικές πρακτικές αρχίζουν να χρησιμοποιούνται και από σαφώς μη κινηματικά υποκείμενα, όπως η πολιτική Δεξιά)¹³ και, τέλος, «θεσμοποίηση» (όπου, καθώς σημαντικό αριθμός κινημάτων σταδιακά «εξορθολογίζεται» και επαγγελματοποιείται, αρχίζει να προβάλλει έντονη η πιθανότητα «το βασικό μέσο διατύπωσης συγκρουσιακών διεκδικήσεων – το κοινωνικό κίνημα – να μετατραπεί σε γρανάζι της συμβατικής πολιτικής»)¹⁴. Επιγραμματικά, και σε αντίθεση με ό,τι ίσχυε πριν από λίγες δεκαετίες, ούτε η εμπλοκή σε συγκρουσιακή παρεμπόδιση αρκεί για να τεκμηριώσει την κινηματική υπόσταση, αλλά ούτε και η κινηματική υπόσταση σε χρόνο Α αρκεί για να αποκλείσει το ενδεχόμενο ανάπτυξης φαινομένων γραφειοκρατικοποίησης ή και ενσωμάτωσης σε χρόνο Β. Σημαντικό ρόλο, επιπλέον, διαδραματίζει το σύγχρονο κράτος. Με εμπρόθετη και σύντομη χρήση της μεθόδου του καρότου και μαστιγίου (επικουρία συμβατικών δράσεων-απηνής πάταξη παρεμπόδισης) επιχειρείται –κατά το μάλλον ή ήττον αποτελεσματικά– πρώτα η πόλωση των διεκδικητικών σε άνευρα σύννομους και παραβατικά βίαιους και στη συνέχεια, στη βάση αυτή, ο κατακερματισμός τους (μέσω πρακτικών «διαίρει και βασίλευε»).

Όμως για τις εξελίξεις αυτές (και αντιθέτως με ό,τι υπαινικτικά υποστηρίζεται) οι θεωρητικοί της Συγκρουσιακής Πολιτικής δεν επιχαίρουν· ούτε βέβαια –πολλά μάλλον– τις προωθούν ως θεωρητικά ή/και κανονιστικά αιτούμενα. Ακριβώς επειδή η έννοια του κοινωνικού κινήματος είναι οργανικά συνυφασμένη με τη *διεκδικητική παρεμπόδιση* [disruption],¹⁵ η διαπίστωση του τριπτύχου πύκνωση-διάδοση-θεσμοποίηση προκαλεί, αντιθέτως, προβληματισμό και ανησυχία. Το κείμενο των Meyer και Tarrow καταλήγει ως εξής:

«μήπως [έχουμε] [...] μιας τέτοιας έκτασης θεσμοποίηση [...] ώστε το κοινωνικό κίνημα όπως το γνωρίσαμε στην ιστορία [...] χάνει τη δύναμή του να εκπλήσσει, να παρεμποδίζει και να κινητοποιεί, ως μια εύλογη και

13. Το κείμενο των Meyer και Tarrow (ό.π., σ. 1-4) ξεκινά με την αντιπαραβολή ουλλαλητριών του αντιπολεμικού Berkeley (1964) και της «Εθνικής Συμμαχίας» του Μπερλουσκόνι (1997).

14. Στο ίδιο, σ. 4.

15. Σύμφωνα με τον S. Tarrow, *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, ό.π., σ. 96, πρόκειται για την «αρχετυπική έκφραση των διεκδικητικών ομάδων [challenging groups]».

αποτελεσματική εναλλακτική μορφή πολιτικής στην υπηρεσία όσων δεν έχουν πρόσβαση σε πιο συμβατικά μέσα επηρεασμού;»¹⁶

Αν κάτι τέτοιο συμβεί, βέβαια, τα κινήματα δεν θα έχουν μετασχηματιστεί· θα έχουν πάψει να υφίστανται.

3. Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΗ ΥΦΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

Όμως η Συγκρουσιακή Πολιτική κατακρίνεται επίσης και για την τάση της να διευρύνει το γνωστικό πεδίο της μελέτης των κοινωνικών κινήματων, εντάσσοντας στο αναλυτικό πεδίο πλειάδα φαινομένων πέραν και εκτός του κινηματικού σύμπαντος. Τι γίνεται με αυτό το σκέλος της κριτικής;

Η παρατήρηση είναι, καταρχάς, απόλυτα ακριβής. Είναι πράγματι γεγονός πως καταστατικό στοιχείο του κλάδου της Συγκρουσιακής Πολιτικής υπήρξε ανέκαθεν η προσπάθεια συνδυαστικής θέασης φαινομένων που παραδοσιακά έτειναν να θεωρούνται μη συναφή ή και διαζευκτικά. Όμως αυτό δεν έγινε με στόχο την «άμβλυση» των διαφορών ανάμεσα στα κοινωνικά κινήματα και τις θεσμικές εκφάνσεις της πολιτικής. Κάθε άλλο. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι συχνά-πυκνά στη βιβλιογραφία τονίζεται το ακριβώς αντίθετο: οι πολλές προϋποθέσεις της κινηματικής υπόστασης σε αντίθεση όχι μόνο με επίσημα θεσμικά μορφώματα, αλλά και με άλλες απλούστερες –μη κινηματικές– μορφές συγκρουσιακής πολιτικής (τα λεγόμενα «απλά συγκρουσιακά επεισόδια»). Ο Tilly,¹⁷ λ.χ., επιμένει ότι *κίνημα* έχουμε *μόνον* όταν συνυπάρχουν (α) παρατεταμένες διεκδικητικές *εκστρατείες*: (β) χρήση του κινηματικού διεκδικητικού *ρεπερτορίου*· και (γ) συλλογικές *επιδείξεις ΑΕΠΑ* (αξιοσύνης, ενότητας, πολυάριθμου και αφοσίωσης).¹⁸ Στο ίδιο αυτό ζήτημα, της ιδιαιτερότητας του κοινωνικού κινήματος που –ακριβώς– δεν πρέπει να αμβλυνθεί εντός του ευρύτερου σύμπαντος της συγκρουσιακής πολιτικής, επιμένουν οι Tilly και Tarrow και στο πιο πρόσφατο, ιδιαίτερος

16. D.S. Meyer - S. Tarrow (επιμ.), *The Social Movement Society; Contentious Politics for a New Century*, ό.π., σ. 26. Το ρητορικό ερώτημα απηχεί προβληματισμό που πρώτοι εξέφρασαν διεισδυτικά οι F.F. Piven - R. Cloward, «Normalizing Collective Protest», στο A.D. Morris - C.M. Mueller (επιμ.), *Frontiers in Social Movement Theory*, Yale University Press, New Haven/Λονδίνο 1992.

17. C. Tilly, *Social Movements, 1768-2004*, ό.π., σ. 3-4.

18. Σ. Ι. Σεφεριάδης, «Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα», ό.π., σ. 10.

εναργές, εγχειρίδιό τους.¹⁹ Αξίζει ένα σχετικά εκτενές παράθεμα:

«Πολλοί μελετητές [...] χρησιμοποιούν τον όρο *κοινωνικό κίνημα* υποδηλώνοντας το μεγαλύτερο μέρος ή και το σύνολο της τομής [...] συγκρουσιακών και συλλογικών δράσεων [...] Στην τάση αυτή, όμως –να επεκτείνεται ο όρος προκειμένου να συμπεριλάβει τις περισσότερες ή και όλες τις εκφάνσεις της συγκρουσιακής πολιτικής, τις κοινωνικές της βάσεις και τα πολιτισμικά της συγκείμενα–, εμείς είμαστε αντίθετοι. Μια τέτοια επέκταση έχει πολλά μειονεκτήματα. Καταρχάς, με το να εξομοιώνονται οι διάφορες μορφές συγκρουσιacότητας κάτω από τον ίδιο όρο, παρεμποδίζεται η συστηματική μεταξύ τους σύγκριση. Δεύτερον, αν όλες οι μορφές της συγκρουσιακής πολιτικής λογίζονται ως κοινωνικό κίνημα [...] η διερεύνηση της μετάβασης από τη μία μορφή στην άλλη καθίσταται προβληματική. Τρίτον, συσκοτίζεται ένα θεμελιώδες γεγονός: ότι τα κοινωνικά κινήματα είναι μια *ιστορική* –και όχι οικουμενική– κατηγορία».

Είναι λοιπόν σαφές ότι η Συγκρουσιακή Πολιτική δεν επεκτείνει το γνωστικό πεδίο μελέτης των κοινωνικών κινήματων προκειμένου να αμβλύνει την ιδιαιτερότητά τους. Όμως, τότε, γιατί το διευρύνει;

Η απάντηση βρίσκεται στο προγραμματικό «To Map Contentious Politics» των McAdam, Tarrow και Tilly,²⁰ ιδρυτικό κείμενο της επιθεώρησης *Mobilization*, του πλέον αντιπροσωπευτικού επιστημονικού περιοδικού του κλάδου. Στο παράθεμα που ακολουθεί εξηγούνται, μεταξύ άλλων, και οι λόγοι που οδήγησαν στην υιοθέτηση του όρου:

«Υιοθετούμε τον όρο “συγκρουσιακή πολιτική”, αντί για τη συνήθη τριάδα “κοινωνικά κινήματα, επαναστάσεις και συλλογική δράση”, όχι απλώς και μόνον για λόγους οικονομίας της γλώσσας [...] Ορίζουμε ως *συγκρουσιακή πολιτική* συλλογικές δράσεις μη αντιπροσωπευόμενων διεκδικητών –ή τις δράσεις όσων διατείνονται ότι τους αντιπροσωπεύουν– οι οποίες βασίζονται τουλάχιστον εν μέρει σε μη θεσμικές διαδράσεις με τις ελίτ, αντιπάλους ή το κράτος [...] Θεωρούμε τα κοινωνικά κινήματα, τους συγκρουσιακούς κύκλους και τις επαναστάσεις αλληλένδετες μορφές πολιτικής συμπεριφοράς εντός αυτού του φάσματος φαινομένων. *Υποστηρίζουμε ότι ο ευρύτερος καμβάς που εισηγούμαστε θα μας βοηθήσει να συσχετί-*

19. C. Tilly - S. Tarrow, *Contentious Politics*, ό.π., σ. 8.

20. D. McAdam - S. Tarrow - C. Tilly, «To Map Contentious Politics», *Mobilization*, τχ. 1, 1996, σ. 14-28.

σοιμε αυτά τα φαινόμενα, τόσο μεταξύ τους όσο και με τη θεσμική πολιτική και την ιστορική κοινωνική μεταβολή...» (η έμφαση του γράφοντος).²¹

Να λοιπόν ο βασικός λόγος για την υιοθέτηση ενός ευρύτερου πεδίου θέσης: αν και σαφώς διακριτή από άλλα συγκρουσιακά μορφώματα, η μελέτη των κοινωνικών κινήσεων μπορεί να αναδειχθεί ως επιστημονικός κλάδος μόνον αν ενταχθεί εντός ενός ευρύτερου πλαισίου που να επιτρέπει συστηματική εποπτεία και διάκριση της επενέργειας παρεμφερών *αιτιωδών μηχανισμών* όπως η πολιτική διαμεσολάβηση, η διεκδικητική διάχυση, η απόδοση ευκαιριών κλπ. και *διαδικασιών* όπως η συγκρότηση συλλογικών υποκειμένων [actor constitution], η πολιτική ιδιοποίηση οργανώσεων και κοινωνικών δικτύων ή η ίδια η κινητοποίηση (ως φαινόμενο εμπρόθετης και συστηματικής διοχέτευσης πόρων προκειμένου να διεκδικηθούν αιτήματα).²² Όμως η στάση αυτή απαντά και σε γενικότερα ζητήματα που άπτονται του τρόπου με τον οποίο σκεπτόμαστε την αποστολή των κοινωνικών επιστημών. Γράφουν οι McAdam, Tarrow και Tilly:

«Δυο χαρακτηριστικά των σύγχρονων κοινωνικών επιστημών λειτουργούν αποτρεπτικά προς τη γνωστική σύνθεση και συσσώρευση: αφενός, η ολοένα εντεινόμενη απομόνωση των διάφορων υπο-περιοχών μελέτης και, αφετέρου, η απουσία επαγγελματικών κινήτρων για θεωρητικές/εμπειρικές καταγραφές του πού ακριβώς βρισκόμαστε [stock-taking]. Ως αποτέλεσμα έχουμε τον ακατάσχετο πολλαπλασιασμό εξειδικευμένων μελετών που, ενώ προσθέτουν αράδες στα βιογραφικά σημειώματα των συγγραφέων τους, έχουν μικρή μόνο συμβολή στη γνωστική μας πρόοδο. Η μελέτη της συγκρουσιακής πολιτικής υποφέρει ιδιαίτερα από αυτή την παθογένεια. Τα τελευταία 25 χρόνια γινήκαμε μάρτυρες μιας πραγματικής έκρηξης μελετών, τόσο ιστορικών όσο και σύγχρονων, σε αυτή τη γενική περιοχή. Όμως οι εργασίες αυτές διαχύθηκαν σε ένα ευρύ φάσμα εξειδικευμένων βιβλιογραφιών στις ειδικές υποπεριοχές τουλάχιστον τεσσάρων πειθαρχιών –κοινωνιολογίας, ιστορίας, πολιτικής επιστήμης και οικονομικών– με ελάχιστες ευκαιρίες για θεωρητικές και ερευνητικές συνθέσεις διαμέσου αυτών των ολοένα και περισσότερο απομονωμένων ερευνητικών

21. Στο ίδιο, σ. 14-15. Βλ., επίσης, D. McAdam - S. Tarrow - C. Tilly, «Toward an Integrated Perspective on Social Movements and Revolution», στο M.I. Lichbach - A.S. Zuckerman (επιμ.), *Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure*, Cambridge University Press, Cambridge/Νέα Υόρκη/Μελβούρνη 1997.

22. C. Tilly - S. Tarrow, *Contentious Politics*, ό.π., σ. 214-216.

κοινοτήτων. Ακόμη πιο πρόσφατα, οι «πολιτισμικές σπουδές» [cultural studies] –ένα υπό διαμόρφωση σύνολο ιδεών από την ανθρωπολογία, τη λογοτεχνική κριτική και την πολιτισμική ιστορία– έχει επίσης μπει στην κονίστρα. Αποτέλεσμα υπήρξε ο γνωστικός κατακερματισμός –μια εικόνα μελετητών που αδυνατούν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους– και η ανάδυση διαφορετικών γλωσσών για διαφορετικές υποπεριοχές που όμως αναφέρονται σε παρεμφερή φαινόμενα». ²³

Δεν είναι υπερβολή να υποστηρίξει κανείς πως αυτή η επιστημική στάση (που αν και διατυπώθηκε ρητά μόλις το 1996, έμπρακτα ισχύει και υλοποιείται από πολύ νωρίτερα) πέτυχε

- αφενός να βγάλει τη μελέτη των συλλογικών δράσεων και των κοινωνικών κινήματων από τη γνωστική και αξιακή αφάνεια στην οποία τα είχε καταδικάσει η σχολή της «συλλογικής συμπεριφοράς» –σύμφωνα με την οποία οι συλλογικές και κινηματικές δράσεις δεν ήταν παρά παρείσακτες και παραβατικές παθογένειες ενός κατά βάση προβληματικού όχλου, ²⁴ και
- αφετέρου να τις εντάξει στο ερευνητικό προσκήνιο, αν όχι στον σκληρό πυρήνα της σύγχρονης κοινωνικής και πολιτικής επιστήμης πρωτίτως αναδεικνύοντας τον οργανικό ρόλο που διαδραματίζουν στην ανάπτυξη των κοινωνικών και πολιτικών θεσμών. Τονίζοντας τα έλλογα –επιτελεστικά όσο και βιωματικά– στοιχεία των διεκδικητικών δράσεων, η συγκρουσιακή πολιτική αμφισβήτησε την παραδοσιακή αντιστοίχιση διεκδικητικής δράσης και ανομίας. Όπως επισήμανε ο Charles Tilly, ²⁵ τάξη και όχι αταξία είναι το βασικό χαρακτηριστικό των συλλογικών δράσεων.

Όμως, ακόμη σημαντικότερο υπήρξε το γεγονός ότι η Συγκρουσιακή Πολιτική

«ανέδειξε παραμελημένες πλευρές του διεκδικητικού σύμπαντος διαμορφώνοντας όρους –έννοιες, γενικευτικές προτάσεις και επιμέρους θεωρίες– για την ανάληψη αυτού που ο φιλόσοφος των κοινωνικών επιστημών Imre

23. D. McAdam - S. Tarrow - C. Tilly, «To Map Contentious Politics», *ό.π.*, σ. 14-15.

24. Στο πλαίσιο αυτό, βέβαια, το ενδιαφέρον των μελετητών στρεφόταν όχι τόσο στα χαρακτηριστικά ή στο μήνυμα των διεκδικητών όσο στους τρόπους αντιμετώπισης (και καταστολής) τους. Πρόκειται για γνωστικές προτεραιότητες που ίσχυαν ακόμη και σε κλασικές μελέτες όπως, πιο χαρακτηριστικά, στο N. Smelser, *Theory of Collective Behavior*, New Press και Collier-Macmillan Limited, Νέα Υόρκη και Λονδίνο 1962.

25. C. Tilly, «Contentious Repertoires in Great Britain, 1758-1834», στο M. Traugott, (επιμ.), *Repertoires and Cycles of Collective Action*, Duke University Press, Durham/Λονδίνο 1995.

Lakatos²⁶ αποκάλεσε “προωθητικό ερευνητικό πρόγραμμα” [progressive research programme] –γνωστική διαδικασία που οδηγεί σε προβληματοποίηση και ανασκευή κατεστημένων παραδοχών, τη δημιουργική ενατένιση νέων, αδιερεύνητων προβλημάτων και τη διατύπωση υποθέσεων εργασίας εξοπλισμένων με “θετικά ευρετικά” [positive heuristics]: συνδυασμούς προτάσεων και θεωρητικών προσδοκιών που κατευθύνουν την έρευνα σε ρηξικέλευθες και γνωστικά παραγωγικές ατραπούς».

Όλα αυτά δεν σημαίνουν βέβαια ότι ο κλάδος δεν έχει προβλήματα.²⁷ Προϋπόθεση, όμως, για την αποτελεσματική αντιμετώπισή τους είναι η αναγνώριση της τεράστιας συμβολής που έχει επιτελέσει και η οποία αποτυπώνεται στη δυναμική ανάπτυξη μιας νέας γενιάς ερευνητών (και στην Ελλάδα). Η θεωρητική συζήτηση αυτήν ακριβώς την ανάπτυξη πελάζει και αυτή φιλοδοξεί να προωθήσει.

26. I. Lakatos, *The Methodology of Scientific Research Programmes: Philosophical Papers Volume 1*, Cambridge University Press, Cambridge 1978.

27. Κρίσιμο ανάμεσά τους είναι αυτό που αφορά στον τρόπο με τον οποίο η συγκρουσιακή πολιτική ως «μερική» θεωρητική αποτύπωση αιτιωδών μηχανισμών και διαδικασιών του κινηματικού φαινομένου συνδιαλέγεται με μια σειρά από «μεγάλες» θεωρητικές αφηγήσεις.